

## 6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 390.978:316.422

*Проф. Г.І. Башиянни<sup>1</sup>, д-р екон. наук;  
доц. О.М. Свінцов<sup>2</sup>, д-р екон. наук; доц. Т.В. Панчишин<sup>3</sup>, канд. екон. наук;  
доц. М.Б. Шморгай<sup>1</sup>, канд. екон. наук*

### ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПЕРЕХІДНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІКИ

Досліджено модель функціонування та механізм розвитку вищого навчального закладу. Проаналізовано основні розбіжності у функціонуванні освітнього комплексу в розвинених постіндустріальних та перехідних постсоціалістичних країнах. На прикладі Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка розглянуто структуру управління в закладах освіти як вагомий чинник вдосконалення функціонування та підвищення ефективності освітнього комплексу.

**Ключові слова:** освіта, освітній комплекс, вищий навчальний заклад, освітні послуги, економіка, інформація, знання.

**Постановка проблеми.** Сучасну постіндустріальну економіку називають економікою знань, причому знань технологічно-прикладних, які виступають основним критерієм вартості робочої сили. Знання розглядають як ендогенний процес і вони є у відповіддю на можливість отримати прибуток чи набути вищий рівень освіти. Набуті знання є показником рівня зайнятості в сучасних умовах, а інвестиції в освіту – умова повної зайнятості в майбутньому. Освіта виконує роль формалізованого і організованого інституту досягнення, надбання необхідного обсягу знань, постійного їх примноження і оновлення.

**Аналіз останніх публікацій і досліджень.** Інтеграція економічної та освітньої систем, їх взаємозумовленість та взаємозалежність спричинилися до появи останнім часом в Україні та за кордоном цілої низки наукових досліджень, у яких освітню систему розглядають як об'єкт економічної теорії. Серед них варто назвати праці Ю. Алексєєвої [1], Н. Балабанової [2], І. Каленюк [3], В. Кудіна [4], В. Лугового [5], І. Лукінова [6], С. Ніколаєнка [7] та ін. Проте недостатньо вивченими є проблеми підвищення соціально-економічної ефективності освітнього комплексу суспільства в умовах інституційної транзиції та ринкових перетворень вітчизняної економіки.

**Мета роботи** полягає у дослідженні освіти як формалізованого і організованого інституту досягнення, надбання необхідного обсягу знань, постійного їх примноження і оновлення, а також у визначенні та обґрунтуванні її ключової ролі у стратегії розвитку перехідних економічних систем.

**Виклад основного матеріалу.** У кожен історичну епоху система освіти еволюціонувала відповідно до ідеально-образних цільових моделей суспільства. Постіндустріальні виробничі економічні системи автоматизуються та комп'юте-

ризуються, що потребує інтелектуальної підготовки для їх обслуговування з боку персоналу. Набута освіта стає критерієм місця людини у суспільній ієрархії – становища, безпеки, доходів, слави тощо. Автоматизовані системи виробництва витіснили людський ресурс у площину інтелектуальної праці, у сферу надання послуг та в ті галузі виробництва, де оперативність машини з перетворення речовини, енергії та інформації є вторинною відносно творчого мислення людини. Практична значущість техногенно-інноваційних знань в постіндустріальний період зумовлена постійним впровадженням інновацій, а тому суспільство виявляє постійний і зростаючий попит на освітні послуги, адекватні вимогам часу. Життєвий цикл освітньої послуги та її вартість залежать від кон'юнктури ринку праці. Основою створення нових робочих місць і вищого рівня життя населення є інновації, нові технології, інтегровані у продуктах і службах. Економічне зростання є наслідком екстенсивного використання інформаційних технологій. Змінюється структура ринку шляхом поступової зміни інформаційної асиметрії на користь споживачів, які можуть використовувати віртуальні канали виходу на необхідний їм товар. Завдяки інформаційним системам еволюціонує інституційний механізм функціонування ринку – із абстрактного "сліпого" ринку відносини набувають контрастного "завчасно адресного" характеру. Особливістю економічних організацій стає висока здатність у процесі діяльності набувати, створювати, поширювати і застосовувати знання. Знання розглядають як ендогенний процес і створюються у відповідь на можливість отримати прибуток чи набути вищий рівень освіти. Набуті знання є показником рівня зайнятості в сучасних умовах, а інвестиції в освіту – умова повної зайнятості в майбутньому. Освіта виконує роль формалізованого і організованого інституту досягнення, надбання необхідного обсягу знань, постійного їх примноження і оновлення.

В Україні економіка, наука та освіта розвиваються фактично паралельно одна одній, що призводить до функціональної розбалансованості та сегментарних криз, тоді як кожна з цих галузей має виконувати роль інвестора. Вкрай важливо в сучасних вітчизняних реаліях взаємозумовити науку, освіту та економіку так, щоб галузі і підприємства як приватного, так і суспільного секторів національної економічної системи функціонували і будували свої стратегії на основі інноваційності, а осередками останніх були науково-освітні центри, як загалом умова рентабельності бізнесу. Освітній комплекс, отже, виступатиме ключовою, стратегічною ланкою реалізації конкурентних переваг української економіки, відповіддю українського суспільства на виклик соціального часу.

Система освіти, у цьому контексті, є єдиним поліфункціональним комплексом, що опосередковує процеси інтеграції науки і праці шляхом енергетично-речовинного саморуху: інформація – психіка – технології для досягнення ідеально-образної мети, адекватної інформаційно-інтелектуально-інноваційному рівню розвитку антропосфери. А тому, у сферу освіти вливаються колосальні людські, фінансові та матеріально-технічні ресурси, оскільки освітня діяльність, як система процесуальної єдності науки і праці, пронизує усе сучасне суспільство, і тісно пов'язана практично із будь-якою сферою діяльності людини, з тією чи іншою галуззю економіки. Через те в умовах інформаційного постіндустріального суспільства важливими є дослідження економічних відносин людей з приводу приросту знань – темпів приросту обсягу знань та оптимізації їх використання для уречевлення доцільно-образної мети діяльності суспільства.

<sup>1</sup> Львівська КА;<sup>2</sup> Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка;<sup>3</sup> Львівський НУ ім. Івана Франка

Пріоритетно-стратегічний інформаційно-інтелектуально-інноваційний ресурс розвитку суспільства функціонально реалізується через знання, які акумулюються, кристалізуються та поширюються у процесі наукових досліджень та освітньої діяльності, яка може бути відображена у концептуальній моделі функціонування ВНЗ (рис. 1).

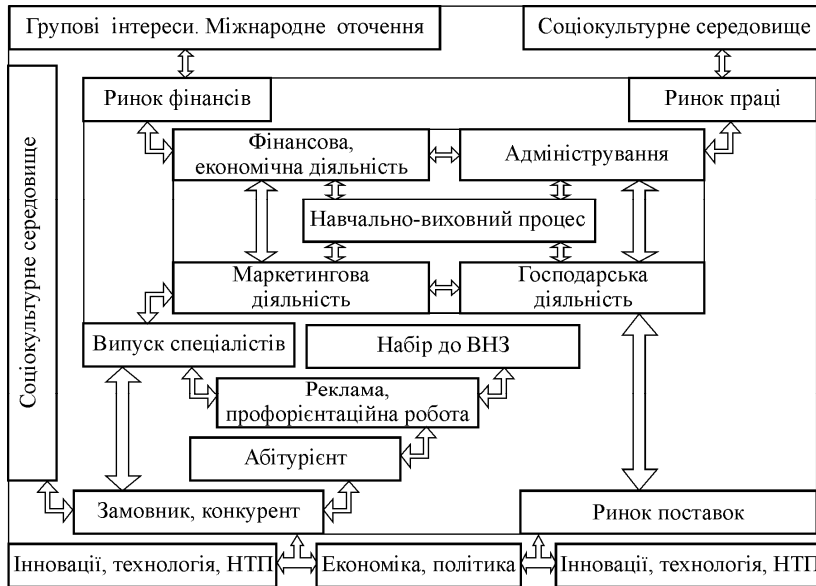


Рис. 1. Концептуальна модель функціонування ВНЗ

Трансформація інформації в знання, що стають здобутком певної частини соціуму, здійснюється у структурних підрозділах освітнього комплексу. Водночас знання у системі економічних відносин набувають свого інституційного вираження у формі освітньої послуги – обсягу навчальної та наукової інформації, що трансформується у процесі навчання в певну суму знань для задоволення потреб фізичних та юридичних осіб в загальноосвітній, професійно-кваліфікаційній підготовці, перепідготовці, навчанні впродовж цілого життя. Освітня послуга – товар духовно-інтелектуального виробництва, додатковий продукт економіки знань, персоналізується у дедалі більшому числі споживачів (учнів, студентів тощо), забезпечує інформаційно-цільову провідність суспільства. Тут особливе місце займає випереджувальне навчання як моделювання прийомів реагування на очікувані майбутні тенденції розвитку організації, що передбачає в обов'язковому порядку апробацію в межах навчальної практики інноваційно-техногенних досягнень. Основними принципами випереджувальної освіти є: фундаментальність та цілісність надання інформаційних знань; індивідуалізація навчання; практичне спрямування знань щодо застосування інформаційних технологій; застосування у навчанні сучасних технологій тощо.

Існують істотні розбіжності функціонування освітнього комплексу у розвинених постіндустріальних та перехідних постсоціалістичних країнах. Якщо розглядати цю проблему концептуально, то західні суспільства володіють

чітким налагодженим механізмом продукування інноваційно-інтелектуального продукту завдяки наявності інфраструктури інтелектуально-ресурсних потоків та інституційного забезпечення відносин обміну доданою вартістю інтелектуально-духовного виробництва. Постсоціалістичні перехідні суспільства Східної Європи розвиваються в режимі як інституційних змін, так і в сфері інформаційно-цільового моделювання суспільних пріоритетів та засобів їх досягнення. Тому тут спостерігається дещо парадоксальна ситуація – коли наявний в країні інформаційно-інтелектуально-інноваційний ресурс пріоритетного розвитку національної економічної системи не знаходить запитів у суспільстві. Тобто пропозиція інтелектуального капіталу перевищує відповідний на неї попит на ринках ресурсів постсоціалістичних країн через відсутність в останніх пріоритетно-цільових моделей розвитку, а особливо – їх ресурсного забезпечення. Через те центральною проблемою ефективного функціонування освітнього комплексу перехідних економічних систем є проблеми фінансового забезпечення, передусім – проблема інвестування.

Випереджувальна система освіти, зрештою як і підтримувальне та кризове навчання, залежить від двох чинників: "живих" та "неживих" носіїв інноваційної інформації, що забезпечують тотожність ідеально-цільового змісту виробничо-творчого процесу соціально-техногенному рівню розвитку тієї чи іншої спільноти. "Живими" носіями інформаційно-інноваційних знань є професорсько-викладацький склад ВНЗ, а "неживими" – ресурсне забезпечення системи освіти, адекватне техногенним здобуткам цивілізації, що зумовлює, зокрема, формування механізму розвитку ВНЗ (рис. 2).

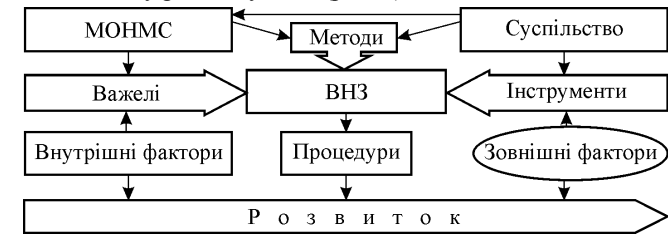


Рис. 2. Механізм розвитку ВНЗ

У цьому розумінні головною проблемою формування економіки знань, економіки сталого розвитку, зрештою, ноосферизації соціуму, залишається ефективність інвестицій в систему освіти та в науку. Врешті-решт, інвестування в освіту має суто економіко-психопрагматичний аспект, оскільки є джерелом зростаючого рівня доходів для ще незайнятих у виробництві, які, однак, у процесі навчання підвищують свою продуктивність, а значить, конкурентність та ринкову ціну на відповідну робочу силу. Згідно зі статистичними даними, у розвинених країнах Європи кожен рік навчання впливає на зростання зарплати майбутнього працівника на 9-10%. У площині інтересів усього соціуму система випереджувального навчання є колосальним проявом так званих вигод переливу.

В Україні чи не найважливішою проблемою сучасності та майбуття залишається стимулювання притоку національних та, особливо, закордонних інвестицій у сфері високих технологій, науки та освіти. Процес залучення іноземних інвестицій в освітній комплекс України розпочався з 1993 р. з програми

TEMPUS/TACIS – трансєвропейської системи співробітництва в галузі вищої освіти. Цю програму було розроблено Європейським Союзом для пострадянських республік (окрім країн Балтії) з метою підтримки взаємодії і співпраці між університетами та іншими ВНЗ постсоціалістичних країн з вищими навчальними закладами Євросоюзу шляхом співпраці та обміну інноваціями у сфері освіти. Зокрема, програма TEMPUS-III, яка була розрахована на період 2000-2006 рр., передбачала щорічне виділення коштів у розмірі 35-40 млн. ВНЗ України беруть участь також у програмах ЄС-Сократ (освіта) та Леонардо (професійна підготовка). Протягом 1990-1999 рр. за програмою Фонду "Відродження" Україна одержала фінансування на суму 50 млн доларів США. У 2000 р. ця сума зросла ще на 5,5 млн дол. Отже, обсяг європейської допомоги вищим навчальним закладам України у вигляді міжнародних освітніх проектів значно перевищує вітчизняне фінансування науки та освіти.

Інвестиції – невід’ємна складова відтворення капіталу, зокрема і капіталу інтелектуального, який акумулюється і кристалізується в межах освітнього комплексу. Проте в Україні ситуація із залучення інвестицій не відповідає сучасним вимогам. Урядом розроблено програму "Інвестиційний імідж України" для стимулювання міжнародних інвестиційних потоків. Враховуючи ст. 9 Закону України "Про національну програму інформатизації", під час формування економічного розвитку України на 5-10 років потрібно розглядати як пріоритетні напрямки інвестування в інформаційні ресурси, у знання. Належить здійснити відповідний перерозподіл бюджету, розширити можливості отримання інвестицій тощо. Необхідно активно формувати ринок інформаційних продуктів та послуг, стратегічно-ключовим сегментом якого виступатиме ринок освітніх послуг – середовище генерації інформаційно-інтелектуально-інноваційного пріоритетно-випереджувального ресурсу розвитку суспільства.

З огляду на зазначене, значення освіти у розвитку перехідної системи економіки займає одне з чільних місць. Перехідна, або транзитивна економіка є динамічно видозмінюваною послідовністю станів функціонування структурних компонентів економічної системи та їх взаємозв’язків. Перехідна економічна система, на відміну від розвиненої економіки, має реальну модель наслідування, а мімесис інституцій і механізмів проходить кризу сито локальної адаптації. Економіка у стані транзиції особливо потребує інформаційного забезпечення для успішного втілення в життя теоретичних моделей запозичуваних технологій із врахуванням особливостей місця і часу. Цей процес відомий як економічне реформування. Реформи можуть бути успішні, безплідні або шкідливі, що зумовлюється ступенем інформаційного насичення.

Набутий досвід завжди фіксується і зберігається в пам’яті з метою створення досконалої моделі та її уречевлення у майбутньому із врахуванням відповідних реалій. У межах суспільного організму таку функцію виконує освіта, зберігаючи і поширюючи інформацію про досвід у часі у формі освітніх послуг. Важливим фактором вдосконалення функціонування та підвищення ефективності освітнього комплексу структура управління в закладах освіти. Рівні організаційної структури освітнього комплексу представимо у вигляді моделі, яка відображає організаційну структуру навчального закладу, запропоновану на прикладі Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка (рис. 3).

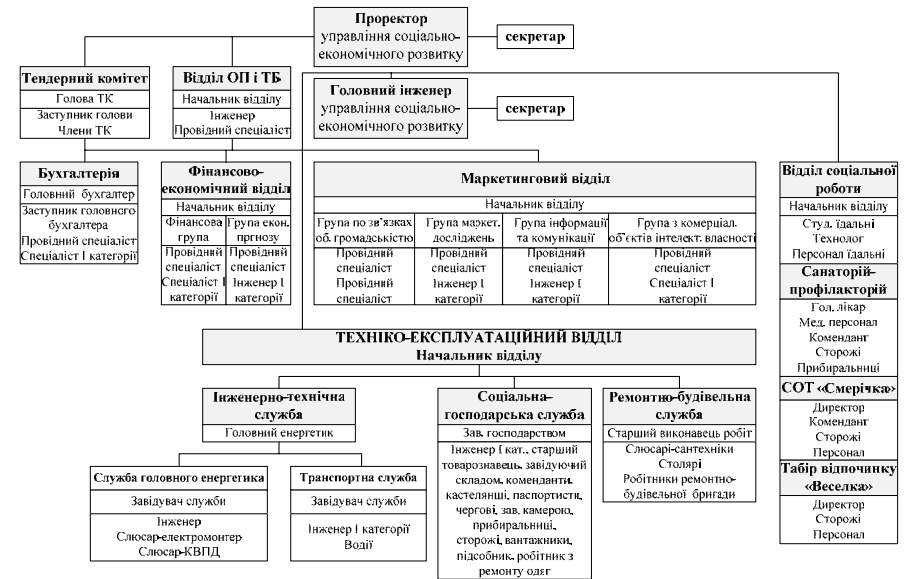


Рис. 3. Організаційна структура управління соціально-економічним розвитком ДДПУ ім. Івана Франка

Зауважимо, що організаційна структура відкритої системи як управління соціально-економічного розвитку, так і закладу освіти, має містити компонент самоорганізації, який забезпечує вищу організацію, де приріст інформації, що уможливило розвиток, є реалізація ступенів свободи системних суб'єктів. Модель "структура = інформація" є вирішальним фактором підвищення ефективності освітнього комплексу, де щільність структури, зумовлена зростанням рівня організованості системи, зменшує ступінь ентропії.

Процеси трансформації постсоціалістичних систем економіки після розпаду Радянського Союзу однозначно довели, що визначальною передумовою успішного проведення реформ є наявність людського капіталу, тобто, суспільства, що володіє економічною інформацією. Без цього фактора демократизація переростає у некерований хаос, приватизація капіталу – у його кримінальну "прихватизацію" з подальшим злиттям із владними структурами, державне регулювання економіки переростає у перерозподіл капіталу, контроль над бізнесом, вимогу політичної лояльності та розмноження бюрократичного апарату і т. ін. Все це супроводжується зубожінням, безробіттям, інфляцією, наростанням відчаю і апатії, ностальгією за минулим, соціальною напругою, злочинністю тощо. Ринкові реформи у постсоціалістичних країнах Східної Європи відбулися менш болісно і драматично, бо поряд існував взірець наслідування – Західна Європа, тобто мімесис впроваджуваних моделей мав достатню інформаційну основу. Україні у цьому випадку важче через неадаптований людський капітал. В умовах неконтрольованих біфуркаційних процесів середовищем адаптації стає саме життя, наприклад трудова міграція, а в умовах регульованих з боку суспільства і держави біфуркаціях, зорієнтованих на збалансування гомеостазу і

налагодження прогресуючої економічної структури, виступає освітній комплекс суспільства. Коли транзитивна економіка наслідуює і впроваджує прогресивні механізми, інститути і технології, то освітній комплекс має завдання обслуговувати ці процеси, забезпечуючи економіку відповідними трудовими ресурсами, навіть більше – він продукує інтелектуально-інноваційний капітал, підживлюваний молодіжною пасіонарною ініціативою змінювати світ.

**Висновки.** За умов виваженої державної стратегії та економічної політики в умовах ринкової транзиції освітній комплекс може відіграти ключову роль у проведенні реформ і нормалізації економіки. Він здатний продукувати інноваційні знання і забезпечувати ринок праці висококваліфікованою, конкурентоспроможною робочою силою. Водночас, професорсько-викладацькі колективи залишаються осередками культури, духовності та поширення етико-естетичних цінностей.

### Література

1. Алексеев Ю. Україна: освіта і держава (1987-1997) / Ю. Алексеев. – К. : Вид-во "Експрес-об'ява", 1998. – 110 с.
2. Балабанова Н. Суспільство знань та інновацій: шлях до майбутнього України / Н. Балабанова. – К. : Вид-во "Арістей", 2005. – 104 с.
3. Каленюк І.С. Економіка освіти / І.С. Каленюк. – К. : Вид-во "Знання України", 2005. – 316 с.
4. Кудін В.О. Освіта в інформаційному суспільстві / В.О. Кудін. – К. : Вид-во "Республіка", 1998. – 152 с.
5. Луговий В.І. Управління освітою : навч. посібн. / В.І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.
6. Лукінов І. Економічна наука й освіта в національних інтересах держави / І. Лукінов // Економіка України : політико-економічний журнал. – 1999. – № 11. – С. 4-10.
7. Ніколаєнко С.М. Стратегія розвитку освіти України: початок XXI століття / С.М. Ніколаєнко. – К. : Вид-во "Знання", 2006. – 253 с.

### **Башиянын Г.И., Свицков О.М., Панчишин Т.В., Шморгай М.Б. Значение образования в стратегии развития переходной системы экономики**

Исследованы модель функционирования и механизм развития высшего учебного заведения. Проанализированы основные расхождения в функционировании образовательного комплекса в развитых постиндустриальных и переходных пост социалистических странах. На примере Дрогобычского государственного педагогического университета имени И. Франко рассмотрена структура управления в заведениях образования как весомый фактор совершенствования функционирования и повышения эффективности образовательного комплекса.

**Ключевые слова:** образование, образовательный комплекс, высшее учебное заведение, образовательные услуги, экономика, информация, знание.

### **Bashnyanyn G.I., Svincov O.M., Panchyshyn T.V., Shmorgay M.B. Importance of education in the development strategy of transitional system of economy**

The model of function and mechanism of development of school for higher education is investigated. The main differences in the functioning of the educational complex in developed post-industrial and post-socialist transition countries are analyzed. The structure of management in educational institutions as an important factor of improving the functioning and increasing of efficiency of the educational complex is considered in the example of Drogobych State Pedagogical University named after I. Franko.

**Keywords:** education, educational complex, school for higher education, educational services, economy, information, knowledge.

УДК [332.122:338.43]:330.342.146 *Доц. П.П. Гаврилко<sup>1</sup>, канд. екон. наук*

### СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ВІДРОДЖЕННЯ СЕЛА

Соціальний аспект є одним з основних, який потрібно бути врахувати під час розроблення концептуальної моделі відродження українського села. У статті виявлено причини погіршення рівня життя і соціальної захищеності селян та шляхи їхнього покращення.

**Ключові слова:** сільське господарство, трудові доходи, безробіття, соціальна інфраструктура, трудові ресурси, рівень заробітної плати.

**Вступ.** В економіці України сільське господарство посідало одне з провідних місць. Однак у процесі здійснення сучасних аграрних перетворень в Україні допущено прорахунки. Наслідком цього стали занепад сільського господарства, виїзд за кордон сільських працівників, руйнація підприємств і закладів соціальної сфери села. Усе це – взаємопов'язаний ланцюг проблем, і якщо їх своєчасно не вирішувати, то економічне, соціальне напруження можуть зумовити ускладнення на селі. У зв'язку з цим однією з найважливіших проблем вітчизняної економіки стала проблема опрацювання механізму відродження сільського господарства.

Дослідження проблем відтворення у сільському господарстві проводили В.Г. Андрійчук, А.О. Заїнчковський, О.В. Крисальний, І.І. Лукінов, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, О.В. Шубравська та інші. Однак, переважна більшість економічних та організаційних проблем залишаються не вирішеними і потребують подальших досліджень.

**Виклад основного матеріалу.** Одним з основних завдань відродження українського сільського господарства є забезпечення сталого економічного та соціального розвитку села, сільської місцевості на основі не тільки розвитку високomeханізованого, конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, але й створення нових робочих місць у сфері виробництва екологічно чистих продуктів, охорони навколишнього середовища і природних ландшафтів тощо [1, с. 60].

Однією з найбільших втрат, допущених в Україні за роки загальноекономічної кризи, стало значне погіршення рівня життя і соціальної захищеності селян. Погіршення соціальної ситуації на селі відбувалося швидше, порівняно з містами. Це зумовлено такими обставинами:

- рівень соціального життєзабезпечення села (зокрема в частині розвитку соціальної інфраструктури) набагато відставав від відповідних показників у всіх інших сферах виробництва;
- систему соціального розвитку сільського господарства значною мірою формували й утримували сільгоспідприємства. Але аграрна криза обмежила їх можливості в підтримці соціальної сфери, набутого рівня соціального забезпечення селян;
- стан соціальної сфери села почав швидшими темпами погіршуватися після підпорядкування її сільським радам, які не мали на це необхідного фінансування та можливостей забезпечувати освоєння нових для них функцій. Тому рівень соціального стану села значно знизився [5, с. 2-77].

<sup>1</sup> Ужгородський навчальний центр Київського національного торговельно-економічного університету